

HORVÁTH DEZSŐ
A HIGGS-BOZON

TYPOTEX

Budapest
2013

A részecskefizika általánosan elfogadott és az elmúlt 40 év alatt sokszorosán igazolt elmélete, a Standard Modell valamennyi alkatrészét sikerült megfigyelni és tanulmányozni a Higgs-bozon kivételével. A CERN Nagy Hadronütköztetője (LHC), a világ legnagyobb részecskegyorsítója is elsősorban a Higgs-részecske kimutatására épült. 2012 közepére az LHC két óriási mérőberendezése, a sok ezer fizikus részvételével épült CMS és ATLAS megfigyelt egy – a Higgs-bozon elméletileg megjósolt tulajdonságaival rendelkező – új részecskét.

A könyv áttekinti a Standard Modell elméletét és a Higgs-részecske feltételezett tulajdonságait, majd összefoglalja az LHC Higgs-keresési eredményeit és a hozzájuk vezető utat. Függelékben ismerteti a könyvben előforduló fizikusok életrajzát és bizonyos fizikai fogalmak részletesebb leírását.

A szerző az alábbi címeken érhető el:

Horváth Dezső

MTA Wigner Fizikai Kutatóközpont Részecske- és
Magfizikai Intézet, Budapest

és

MTA Atommagkutató Intézet, Debrecen

E-mail: horvath.dezso@wigner.mta.hu

© Horváth Dezső, Typotex, 2013

Engedély nélkül semmilyen formában nem másolható!

ISBN 978 963 279 323 8

Témakör: *elméleti fizika*

Kedves Olvasó!

Köszönjük, hogy kínálatunkból választott olvasnivalót! Újabb kiadványainkról, akcióinkról a <http://www.typotex.hu> és a www.facebook.com/typotexkiado oldalon értesülhet.

Kiadja a Typotex Elektronikus Kiadó Kft.

Felelős vezető: Votisky Zsuzsa

A kötetet gondozta: Erő Zsuzsa

Borítóterv: Szalay Éva

A borítón az LHC (Nagy hadron-ütköztető) CMS detektorával készült felvétel egy lehetséges Higgs-bozonos reakcióról. A nagyenergiájú protoncsomagok ütközésekor sok részecske keletkezett, közöttük egy bozon, amely két nagyenergiájú fotonra bomlott. A töltött részecskék a detektor mágneses mezejében görbült pályán repülnek és azt a nyomkövető rendszer kirajzolja (sárga csíkok). A semleges fotonok nem hagynak nyomot és pályájuk nem görbül (szaggatott egyenes), de az elektromágneses kaloriméterben elnyelődnek: a téglavörös hasábok mérete arányos az észlelt fotonenergiával.

Tartalomjegyzék

1. Bevezető	9
2. A Standard Modell	14
2.1. Szimmetriák	14
2.2. Elemi részecskék	15
2.3. Perdület (spin)	15
2.4. Fermionok és bozonok	16
2.5. Kölcsönhatások	17
2.6. Kvarkmodell	17
2.7. Elemi kölcsönhatások	19
2.8. Bozonok	19
3. Sérülő szimmetriák	21
3.1. Mértékelmélet	21
3.2. Sérülő szimmetriák	22
3.3. Spontán szimmetriasértés	23
3.4. Higgs-mechanizmus	25
3.5. Kísérleti ellenőrzés	27
4. Nagyenergiás mérés technika	30
4.1. Mikroszerkezet és energia	30
4.2. Részecskegyorsítók: LEP	32
4.3. LHC, a nagy hadronütköztető	35
4.4. Az LHC indulása	39
4.5. Részecskeészlelés	40

4.6.	A CMS-detektor	41
4.7.	Az ATLAS-detektor	45
4.8.	ATLAS és CMS	46
4.9.	Eseményanalízis	47
5.	A Standard Modell Higgs-bozonja	53
5.1.	A Higgs-bozon tulajdonságai	53
5.2.	A Higgs-bozon keletkezése	54
6.	A Higgs-részecske keresése	56
6.1.	LEP, TEVATRON: nincs meg	57
6.2.	LHC: megvan?	59
7.	LHC-eredmények 2012 végén	63
8.	Zárszó	67
A.	Részecskefizikusok	
	akik a könyvben szerepelnek	70
A.1.	Satyendra Nath Bose	70
A.2.	Georges Charpak	72
A.3.	Paul Dirac	73
A.4.	Albert Einstein	74
A.5.	Enrico Fermi	75
A.6.	Richard Feynman	76
A.7.	Peter Higgs	77
A.8.	Leon Lederman	78
A.9.	Tsung-Dao Lee	79
A.10.	Wolfgang Pauli	80
A.11.	Gerardus t'Hooft	82
A.12.	Simon van der Meer	83
A.13.	Martinus Veltman	84
A.14.	Steven Weinberg	85
A.15.	Wigner Jenő	86
A.16.	Frank Wilczek	87
A.17.	Chien-Shiung Wu	88
A.18.	Chen-Ning Yang	89

B. Fizikai fogalmak	90
B.1. $U(1)$, $SU(2)$, $SU(3)$	90
B.2. A Dirac-egyenlet	92
B.3. Virtuális részecskék	93
B.4. Hatáskeresztmetszet	94
B.5. Luminozítás	95
B.6. Az LHC működése	96
B.7. A Higgs-bozon tulajdonsága	98
B.8. Bomló részecske tömege	99
B.9. Az új részecske tömege	101
Irodalomjegyzék	102